

УДК 72:069.5:908(477.41-21)

Наталія ДЕМ'ЯНЕНКО
(Переяслав)**ЗИМІВНИК ДЛЯ БДЖІЛ НА ТЕРИТОРІЇ МУЗЕЮ НАРОДНОЇ
АРХІТЕКТУРИ ТА ПОБУТУ СЕРЕДНЬОЇ НАДДНІПРЯНИЩИНИ**

Стаття присвячена питанням вивчення типового для XIX ст. приміщення для зимівлі вуликів із бджолами – омшаника, реконструйованого за матеріалами наукових джерел та польових досліджень наукових співробітників музею. Омшаник розглядається як одна із господарських споруд комплексу двору Музею історії бджільництва Середньої Наддніпрянищини. Описано використання та значення зимівника у господарстві пасічника, його розміщення у дворі та його конструктивні особливості.

Ключові слова: зимівник, омшаник, реконструкція, музей, вулики, бджоли.

Пам'ятки народної архітектури, які збереглися до сьогодні є безцінною частиною культурної спадщини України. Вони характеризують етнографічні риси певної місцевості з урахуванням її історико-культурних традицій та зберігаються у пам'яті людей завдяки наполегливій праці етнографів, істориків, краєзнавців, археологів. Науковці виконують титанічну роботу зі збереження, відтворення та реставрації пам'яток. На сьогоднішній день у більшості з них розгортаються різні за тематикою музейні експозиції. Це сприяє розкриттю архітектурно-мистецької та історичної змістовності об'єктів культурної спадщини та максимальному збереженню історично успадкованого планувально-просторового устрою споруд [6, с. 128–129].

Поряд із пам'ятками народної архітектури функціонують реконструкції різних споруд, які включені до музейної мережі. Спільно вони утворюють архітектурні комплекси, загальні композиції історичного середовища, які об'єднують спільною метою і функціями.

Реконструкція історичних будівель – це складний і трудомісткий процес, який полягає у відновленні її колишнього зовнішнього вигляду [10]. Найчастіше реконструкція історичних будівель відбувається на основі документальних свідчень, реально зберігаються зовнішні форми, архітектурні особливості, внутрішній зміст, автентична історико-культурна, наукова, художня цінність тієї епохи, коли вони використовувалися. Відтворений інформаційний потенціал споруди доповнює інтер'єри музею, прилеглу територію, природне середовище.

До комплексу будівель двору пасічника, що на території Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянищини, включено три будівлі. Дві з них музеєфіковано як пам'ятки нерухомої культурної спадщини: хата – житлове приміщення (перевезена з хут. Піски с. Помоклі Переяслав-Хмельницького р-ну, Київської обл.); комора – господарське приміщення

(перевезена з с. Карань Переяслав-Хмельницького р-ну, Київської обл.); омшаник – традиційна будівля зберігання вуликів для зимівлі бджіл.

Омшаник двору Музею історії бджільництва Середньої Наддніпрянщини реконструйовано за матеріалами етнографічних експедицій та наукової літератури. Ці пам'ятки архітектури експонуються у дворі відкритого типу, де будівлі розміщено без певного порядку і своїми архітектурними конструкціями відповідають типу Середньої Наддніпрянщини.

Комісія у складі директора заповідника М. Сікорського, завідувачки відділом Г. Козій та реставратора П. Щербини 21 травня 1982 р. здійснили обстеження техніко-конструктивних особливостей омшаника. Омшаник – це погріб, який використовувався для зимівлі вуликів у місцевостях, де бджоли більше 2-ох місяців не мали можливості обльоту, або ж середня січнева температура була нижчою за 9 градусів [3].

Зимівник для бджіл реконструйований у музеї реставраторами заповідника згідно описів цієї будівлі у спеціальній літературі [2].

Архітектурні характеристики реконструйованого омшаника: погріб, стіни якого обшиті дошками, які на 30 см виходять вгору над землею. Дах двосхилий, покритий товстим шаром очерету. Вхід у зимівник через дошані двері, земляні східці ведуть до низу будівлі. Омшаник розрахований на 30–50 вуликів. Технічні дані зимівника: ширина – 3,5 м², глибина – 2 м², об'єм – 3,5 м² [3].

Етнограф В. Скуратівський у роботі «Традиційні форми пасічницьких будівель і комплексів на Україні» розглядає питання історії виникнення та використання омшаника – будівлі для зимування бджіл та його конструктивні особливості [8, с. 42–50].

Дослідниця бджільництва У. Мовна у роботі «Традиційне бджільництво Гуцулів: специфіка виробничої культури» висвітлює типи та конструктивні особливості надземних та напівпідземних зимівників, називає їх розміри [7].

З історії дослідження бджільництва відомо, що з появою кочових пасік виникла потреба охорони бджолиних гнізд у зимовий період. Навіть за теплих зим чимало бджіл гинуло, бо стінки довбанок і рамкових вуликів навіть із застосуванням утеплюючих кожухів із очерету та прикидання дуплянок землею знизу не захищали їх від морозів. Доводилося робити спеціальні захисні будівлі. Так з'явилися омшаники. Назва походить від слова омшанити, тобто закривати мохом щілини між колодами у стінах [9, с. 54].

Омшаник, зимівник, темник, діал, стебник – приміщення для зберігання вуликів із бджолами у зимовий період; утеплене приміщення для зимівлі бджіл; будівля, спроектована для зимівлі бджіл, яка раніше застосовувалась у великих пасіках. Споруда зводилася в ямах, викопаних у землі, утеплялася мохом [10].

Побутували омшаники переважно на Слобожанщині, Поділлі, Середньому Подніпров'ї. У південних регіонах України зимівників не будували тому, що зими там не дуже холодні й бджоли могли перезимувати без укриття. Місце для омшаника вибирали затишне на підвищенні. Розмір

омшаника залежав від кількості вуликів у господарстві. Часто пасічники села будували спільний великий омшаник, у якому зимували всі вулики. У сухому ґрунті викопували продовгувату яму (3 х 4 м, 7 х 5 м, 8 х 6 м), глибиною 1,3–1,5 м., або й на зріст людини, стіни якої укріплювалися деревом, у деяких місцевостях могли обмазувати глиною [8, с. 42–50]. Виступ зрубу над землею порівняно невеликий 20–50 см. Над зрубом зводили двосхилий дах. Основна частина омшаника знаходилася у ґрунті, що сприяло надійній теплоізоляції і регулюванню стійкої температури. До входу в омшаник вели земляні східці. Споруда могла мати невеликі вікна у стінах і обов'язково душки – отвори, за допомогою яких відбувалася циркуляція повітря та регулювалася температура в межах +10°C, +5°C [7]. Приміщення не опалювалося [5].

Перед переносом вуликів у зимівник, його обов'язково просушували та гарно провітрювали. Усі вулики до зимівника заносили восени з настанням холодів (іноді на Калістрата – 27 вересня) [7]. Пасічнику працювати в омшанику було зручно, за весь холодний період відвідували омшаник 3–4 рази, щоб перевірити стан бджіл у вуликах [4]. Зимую та на початку весни «слухали» комах, додавали їжі у годівниці (цукровий сироп, шматки меду), щоб бджоли не загинули [4]. Вулики у зимівнику розставляли на долівці чи лавах один біля одного та у кілька ярусів попід стінами, залишаючи прохід. Працюючи в омшанику пасічники дотримувалися тиші, чистоти та охайності [11]. На стінах вішали букети освячених квітів, а на вулику залишали склянку освяченої на Стрітіння води.

Виносили вулики з омшаника зазвичай на свято Теплого Олексія 30 березня, а якщо трималася холодна погода – то на Благовіщення 7 квітня. Пасічники в ці дні молилися, щоб Бог послав гарне медове літо й багато меду. Читали молитву святому Олексі, чоловіку Божому, щоб той захищав бджіл від лиха та напасти всякої. Потім відкривали льоток і бджоли робили перший обліт. Іноді випускали бджіл крізь щучу голову, примовляючи: «Як тая риба в морі гуляє-бує, родюча, плодюча і весела, так би мої бджоли гуляли і буяли веселі, плідні й родючі; як щуки-риби всяка риба боїться і лякається, так би і від моїх бджіл чужі бджоли лякалися і міцно втікали молитвами святого Зосима». Пасічник окроплював їх освяченою на Стрітіння водою, промовляючи: «Теплий Олексє випускає бджіл на весну» [1, с. 172–175].

Отже, омшаник, реконструйований музейними реставраторами на території Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини повністю відображає бджолиний зимівник і є типовою спорудою XIX ст. Усі архітектурні споруди, що входять до комплексу Музею бджільництва в цілому демонструють двір пасічника та є частиною матеріальної культури українського народу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Київ: «Оберіг», 1993. 590 с.: іл.
2. Довідник бджоляра. Державне видавництво сільськогосподарської літератури. Москва, 1949.

3. Документація науково-методичного відділу охорони культурної спадщини НІЕЗ «Переяслав». ПА-63 (1, 2, 3, 4).
4. Записано автором 24.07.2015 р. від Бойка Івана Григоровича, 1937 р. н., мешканця с. Вінинці, Переяслав-Хмельницького району.
5. Записано автором 4.10.2016 р. від Торби Олени Федорівни, 1928 р. н., мешканки с. Помоклі Переяслав-Хмельницького району.
6. Лесик А. Охрана и рациональное использование памятников архитектуры. Львов: Вища школа, 1987. С. 128–129.
7. Мовна У. Традиційне бджільництво Гуцулів: специфіка виробничої культури. *Народознавчі зошити*. 2020. № 5. (155). С. 1037–1050.
8. Скуратівський В. Традиційні форми пасічницьких будівель і комплексів на Україні. *Народна творчість і етнографія*. Київ, 1980. № 6. С. 42–50.
9. Словник української мови. Київ, 1909. Т. III. С. 54.
10. Омшаник для бджіл. URL: <https://ua.henuathatsit.ru/13630-omshanik-dlja-bdzhil.html>.

Рис. 1. Омшаник на території Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини

Nataliia DEMIANENKO
(Pereiaslav)

**APIARY HOUSE ON THE TERRITORY OF THE MUSEUM OF FOLK
ARCHITECTURE AND FOLKWAYS OF THE MIDDLE DNIPRO REGION**

The article deals with the issue of studying a typical 19th century room for wintering beehives with bees called an apiary house reconstructed based on the materials of scientific sources and field research of scientific employees of the museum. The apiary house is considered as one of the farm buildings of the complex of the yard of the Museum of the Beekeeping History of the Middle Dnipro Region. The use and significance of the apiary house in the beekeeper's farm, its placement in the yard and its design features are described.

Key words: *apiary house, reconstruction, museum, beehives, bees.*